

Reisikiri – Siber 2014 suvi

Otu Jallai

Eesmärk: mälestusmärk 1949. a. küüditatud Beja rajooni maetud virumaalastele.

Reisikaaslased: Janeli, Mati, Mari, Mall, Andres, Tiina, Karl; hiljem ühinesid Taimi, Kaur, Hendrik.

Fotod: Janeli Jallai, Tiina Lindam

Juulikuus käisin grupi eestlastega Siberis. Eks igaühel oli oma eesmärk, minu üks eesmärkidest oli jätkata 2012 aastal alustatuga, ehk siis püstitada mälestusmärk Altai rajooni naabrusse Bejasse maetud virumaalastele. Põhiliselt samuti kõik endise Palmse valla rahvas.

Sõna “püstitada” kõlab muidugi liiga suurelt, on see ju kõigest üks pisike betoonist valatud avatud raamat, mille lehekülgedelt saab lugeda Beja rajooni maetud 62 virumaalase nimed. Aga tähtis on mõte! Ja nagu mu tütar ütleb, sai sellel reisil korduvalt näha ja tunda, kui oluline see ettevõtmine tegelikult on.

Meiega koos reisisid kahe perekonna liikmed, kelle esivanemad ja sugulased on maetud Belõi-Jari ja Beja kalmistutele.

Asi sai alguse tänu heale informaatorile Aino Veelmaale Võsult. Nimelt teadis tema, et Käsmu küla mees Mati Vihuri soovib sõita Hakassimaale Bejasse oma kunagist koduküla vaatama. Kuna mina kogusin parajasti andmeid just Beja rajooni maetud eestlaste kohta, siis võtsin Matiga ühendust. Ta teadis veel üht Bejas elanud peret, kel oli sama reisiplaan. Andsin Matile oma tütre Janeli kontaktandmed – tema oskab paremini anda soovitusi ja infot Siberireisi planeerimiseks.

Mõne päeva pärast teatas Janeli mulle, et ka meie liitume reisigrupiga. Peagi lisandus toredate juhuste kokkusattumiste tagajärjel veel kolmeliikmeline grupp, kes soovis minna Belõi-Jari küla surnuajale (kus asub meie poolt püstitatud esimene mälestusmärk Siberisse, Altai rajooni maetud virumaalastele).

Alustasime 15. juulil lennureisi Tallinn-Moskva-Krasnojarsk. Kui juba nii kaugele minna, siis tuleb ikka võimalikult palju erinevaid tegevusi planeerida ja vaatamisväärsusi külastada, kuid peamiseks eesmärgiks oli külastada Mati koduküla Bejat (Beja rajooni keskus), leida ja korrastada Andrese, Mari ja Malli omakste hauad Beja surnuaial ning püstitada sinna mälestusmärk Beja rajooni maetud 62-le küüditatud virumaalasele.

Meiega hiljem Abakanis ühinenud Taimi ja Kaur soovisid külastada oma sugulaste koduküla Belõi-Jari (kus ka mina olin elanud) ning käia surnuaial oma siin elus nägemata sugulasi mälestamas. Nendel oli kaasas ka kaameramees, et teha sellest reisist väike dokumentaalfilm.

Mina ise muidugi tahtsin veel näha, kuidas on Belõi-Jari mälestusmärk üle elanud kaks talve. Samuti jäi mul eelmisel korral Siberis käies kohtumata oma nooruspõlve sõbranna Ninaga, kellega ma viimased aastad olen kirja teel palju suhelnud.

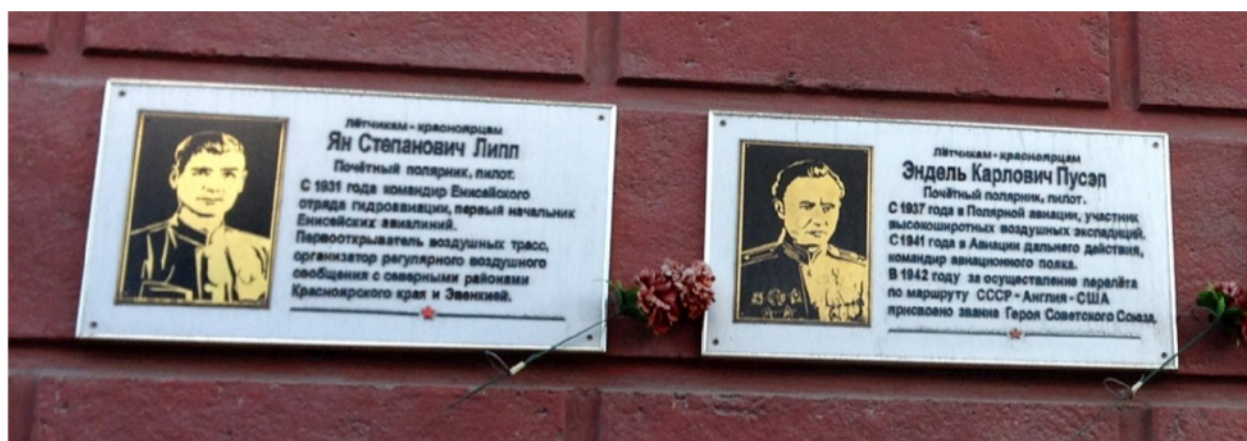
Mari, Mall, Otu ja Mati ootamas majutuskoha kättesaamist Krasnojarskis.

Krasnojarskis viibisime 2 päeva, mille jooksul tutvusime linna ja ümbruskonnaga ning kohtusime kohalike eestlaste kogukonnaga. Vastuvõtt oli väga meeldiv. Suur tänu Vera Nikolaevale, kes ise küll samal ajal viibis Eestis, aga organiseeris selle kohtumise.

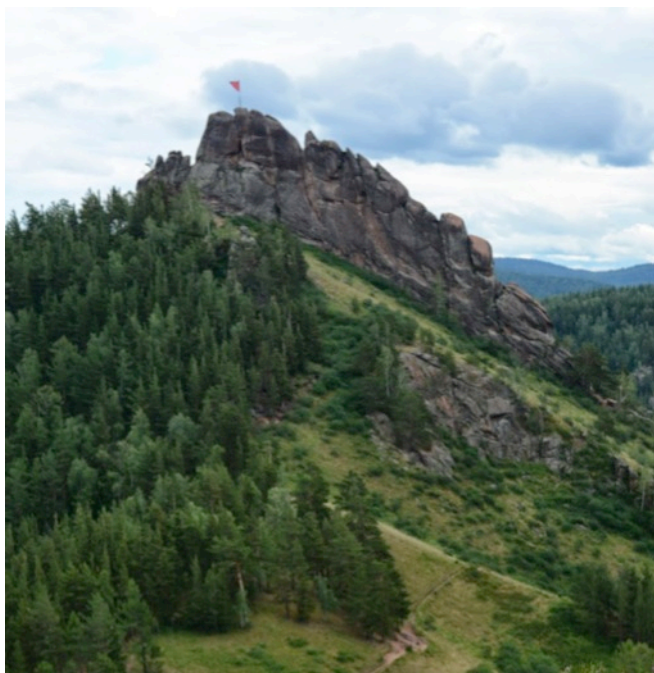
Kohtumine Krasnojarski eestlaste kogukonnaga.

Linna peaväljaku lähedalt leidsime seinalt mõned Eesti nimed. Selgus, et 1930-ndatel olid lendurid Jaan Lipp ja Endel Puusepp kõige julgemad mehed sealkandis. Kohalikud uhkeldasid, et neljast Krasnojarski NSVL-I kangelasest pooled on eestlased.

Krasnojarsk on meeldiv avarate tänavatega linn kahel pool Jenisei jõge ja mäekuplite vahel.

^ Krasnojarski linn

< Stolbõd

Loomulikult käisime ka kaemas mägikaljusid e stolbõsid. Mäed on seal täitsa kõrged. Linna lähedal, sisuliselt linnas sees, on päris korralik mäesuusakeskus.

Kolmandal päeval algas sõit Krasnojarskist Abakani. Vahemaa 420 km. Janeli oli leidnud internetist ühe kohaliku firma, kes pakkus väikebussidega veoteenust. Nii korralikku teenust, uue ilusa puhta bussiga, väga mõistliku hinna eest me küll ei osanud oodata.

Planeeritult tegime peatuse umbes poolel teel, Balahta külas, kus kunagi elas palju küüditatud eestlasi. “Siberi kodu” raamatus on päris mitu lugu Balahtas elanud inimestelt.

Käisime surnuaial. Ilm oli külm ja vihmane. Balahta asub kõrgemal mägedes kui Krasnojarsk. Tüdrukud (Janeli ja Tiina) söösid oma hommikul kaasatehtud keeduvorstiga saiad surnuaial elavatele koertele, kellest üks oli veel alles pisike kutsikas, mõlemad kohutavalt nälginud ilmega.

Võtsime surnuaialt kaasa kolm peotäit mulda – mulda, kus puhkab teadaolevalt mitu küüditatud. Miks?

Mõtlesime, et toome igast surnuaiast, mis meil teele jääb ning kus puhkab küüditatud eestlasi, kodumaale peotäie mulda. Ehk jaksame kunagi teha ühe mälestuspaiga Eestimaa pinnale, kuhu saab Siberimaa mullale tuua küünla ja lilled kaugele-kaugele mulda jäänud omastele.

Reisi lõpuks saime peotäied mulda 11 kalmistult – Balahta (Balahta rajoon), Novosjolovo (Novosjolovo r.), Belõi-Jar, Letniku, Potsinee, Lukjanovi (Altai r.), Beja, Novotroitskoje (Bei r.), Karatuzskoje, ÜlemSuetuk (Karatuzskoje r.) ja Staroe Oznašennoe (Sajanogorski linn).

Abakani jõudes otsisid Janeli ja Andres meile kamba peale 2 külaliskorterit, mis asusid kõrvuti majades. Korterite seisukord oli kõike muud kui kena, aga vähemalt asusid need lähestikku. Ausalt öeldes, ega seal olles muutuvadki nõudmised iga päevaga väiksemaks. Lõppude lõpuks tahad ju kogeda seda kõige ehedamat Siberi elu ja olu.

Mina ja Janeli käisime veel samal õhtul külas Veera Vikatil ja tema pojalt Sergeil. Sergei töötab Hakassi Vabariigis politseiärelvalves turvateenistuse osakonnas. Putin on saatnud ringkirja, et Balti riikidega ametlikke asju ajada ei tohi, aga kodus külalisi vastu võtta võib.

Sergei on Paides lõpetanud vene kooli ja olnud spordiõpetaja. Rääkis ka mõned sõnad eesti keelt. Ema Veera kolis koos oma mehega peale tema vabanemist 1957. aastal Eestisse, kuid peale mehe surma kolis lastega tagasi Hakassimaale.

Järgmisel päeval läksin mina kohe Belõi-Jari alevisse vaatama, kuidas on säilinud esimene mälestusmärk. Kuna mikrobuss peatus keskuses, läksin kõigepealt kooliõe Galina poole – viimane kurtis, et peale meie viimast kohtumist 2012. aastal on tervis nii vilets, et ei jõua enam käia isegi turupeal uudiseid kuulamas! Järgmisena külastasin sõpra Viktorit, kuid vastu tuli ainult Viktori abikaasa Alla ja teatas pisarates, et Viktor lahkus igaveseks juba jaanuaris.

Mul oli varasemalt telefoni teel kokkulepitud, et sama päeva õhtul kohtume Belõi-Jari kooli 8. klassi kaaslasega Abakanis Rimma pool – seega ei jõudnudki ma üksinda kalmistule. Klassikaaslased sõbrannad Nina ja Galina Sajanogorskist ootasid mind Ziguliga Belõi-Jaris ning me sõitsime kõik koos Belõi-Jari vanale surnuaiale. Tüdrukud läksid vaatama omakste haudu, mina mälestusmärki. Leidsin selle hõlpsasti üles. Pühkisin plaadipuhtaks, kitkusin lähemad pujukad ära. Kõik oli korralikult säilinud.

Surnuaia väraval nägin pisarais Galinat – nende platsil olevat lahtine haud ja kohe saabub sark onuga ning tema peab jääma peiedele.

Niisiis läksime Abakani tagasi. Seal jätkus meil rääkimist kolmelegi! Õhtul sõitsin Niinaga Sajanogorskisse ja ööbisin tema kodus. Ka tütar Janeli tuli Bejast Niina juurde. Sõime koos õhtust ja lahendasime Vana Tallinnat valge viinaga. Juttu jätkus – Nina sai hüüdnimeks “Sädistaja”. Järgmisel hommikul sõitsime Janeliga tagasi Abakani, sest hommikul saabusid Eestist Taimi, Kaur ja Hendrik.

Ülejäänud grupp käis aga eelmisel päeval Bejas. Janeli ja Andres leidsid Abakani bussijaamast ärist huvitatud väikebussiomaniku, kes oli nendega nõus mõistliku raha eest sõitma Bejasse (100 km) ja tagasi. Eesmärgiks oli seal leida kalmistult

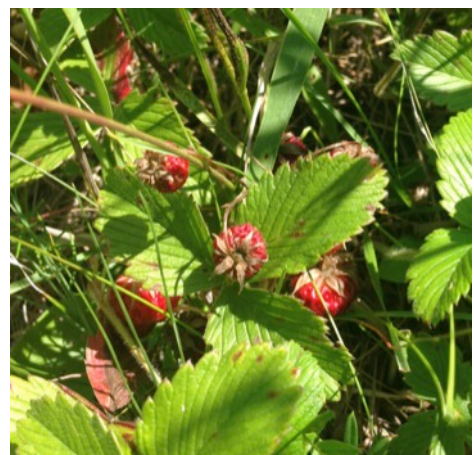
Andrese, Malli, Mari, Tiina ja Karli omakste hauad, need korrastada ning teha sinna järgmine mälestusmärk. Mati, kes oli Malli ja Mari pere naabripoiss Bejas elades, tahtis muidugi vaadata, kas vanast ajast on üldse midagi alles seal külas.

Enne Bejat tegid nad veel peatuse Novotroitski külas. Sealt leidsid nad kohaliku krooniku, kes esimese asjana muidugi pahandas, et kas teil häbi ei ole, et alles nüüd tulete oma sugulaste haudu vaatama. Ta viis grupi imepisikese küla osasse, mida tänini kutsutakse "Estonia". Seal elas kord palju küüditatuid. Veel 90-ndatel olevat elatud nendes savimajades, mis eestlased sinna ehtasid. Nüüd olid järel vaid nõgestesse uppunud müürid. Aga "Estonia" elas veel külarahva teadvuses ja kõnes edasi.

Novotroitski küla "Estonia". Paremal on paistmas eestlaste majade varemed.

Paljud surnuaiad lõhnasid suviselt muulukate järele. Kuumus võttis kõikjal võimust. Raske oli otsida kõrget rohtu täiskasvanud värviliste raudaedade vahelt võimalikku matmispaika. Juhised haua leidmiseks olid ebamäärased. 60 aastaga on kasvanud suured puud ja põõsad. Ja ei saanud olla kindel ka selles, et hauakivid üleüldse veel alles on. Seitsmekesi kammiti läbi terve Beja surnuaia vanem osa. Ei leitud

haudasid. Surnuaia väravas müüs hauakive ja riste üks kohalik noormees. Ka tema ei osanud aidata. Tuli leppida sellega, et aeg on teinud oma töö.

Omaste haudade otsimine Beja surnuaial.

Seejärel mindi tagasi alevikku ning vaadati ümbruskonda. Mati üritas leida Oktobjarski tänavalt maja, kus oli elanud, aga kõik majad nägid seal ühesugused välja. Polnud ühtegi orientiiri, millest kinni hakata. Ja kohalikud muidugi polnud kuulnud eestlastest midagi.

Niisiis järgmisel päeval jõudis Eestist Abakani ka Taimi, Kaur ja Hendrik. Suundusime kõik koos Belõi-Jari surnuaeda. Sinna on Taimi ja Kauri kaks sugulast maetud. Tegime koos grupiga seal väikese mälestustseremoonia.

Seejärel sõitsime kogu kambaga edasi Ülem-Suetuki. Autobussijaamast leitud järjekordne mikrobussijuht, kelle buss vaevalt koos püsis ning kus polnud ühtegi turvavööd, oli Volgasakslane. Ise väga uhke selle üle! Tüdrukud kutsusid teda “Kotkaks”, sest tal on hiiglaslik kongus nina. Tegime peatuse ka teele jäänud Karatuzi kalmistul, kust võtsime peotäied mulda kaasa. Siit sai Janeli endale hüüdnime “Siberi kalmistuturist”, sest tema muudkui silkas mööda kalmistuid ning otsis kohta, kust mulda saaks.

Ülem-Suetukis ei tahtnud keegi meiega rääkida. Helistasime eelnevalt ka ühele kohalikule, aga ta oli väga tõrges. Kohapeal selgus, et kunagi olid käinud Eestist paar motomeest, kes olid teinud oma reisist saate ning näidanud külaelu väga negatiivselt. Ise olid veel oma elupaiga, mille kohalikud neile andsid, ära lagastanud.

Ülem-Suetukis külastasime luteri kirikut. Õpetaja oli noormees, kes oli saanud oma hariduse Soomes ning kostitas parasjagu üht Soome preestrit. Küla ajaloost õpetaja suurt ei teadnud, kuid ütles kahele eesti keelt rääkivale neitsikule, et saatku nad meid Jaani juurde. Jaan on eestlane, kes oli Nõukogude armees teeninud aega Eestis ning kelle kaks poega on tänaseks kolinudki Eestise elama. Küsimusele, et miks ta tagasi ei tule, vastas Jaan nii: “Kes siis siin seda Eesti asja ajab?”

Jaan viis meid kohalikule surnuaiale. Õigeusu reiste oli seal vaid üksikud. Surnuaed oli hoopis erinev teistest, mis me olime Siberis näinud. Seda ümbritses ilus kivimüür ja seal olid ilusad suured puud. Väravas oli ka mälestussammas 1936. aastal külast represseeritud kulakutele. Tagasi tulles oli Jaan lasknud tüdrukutel oma koduhoovis laua katta – korralik Siberi soolapekk, kodune sõir, keedetud munad, leib, palju rohelist. Puskaripudeli tõi lauda Jaan ise! Räägiti elust Siberis ja

Eestis, lauldi mõned eestikeelsed laulud. Jaan pani meile teele kaasa veel ühe puskaripudeli, suure tüki pekki ja rohelist sibulat.

Jaan

Otsustasime tagasi minna teist teed mööda, 18 km uut põlluteed. Seda olevat hakatud just ehitama, aga pidavat hea ilmaga juba läbi saama. Tee oli nagu vanasti. Keset suurt avarat lõputut viljapõldu oli sisse lükatud muldtee. Noored ütlesid selle vaatepildi peale, et justkui oleksime maailma lõppu jõudmas. Ju see maailma lõppu jõudmise tunne tuli ka natuke Jaani puskarist.

Järgmisel päeval läksime Matiga uuesti Beja surnuaiale, et kohtuda kohalike töömeestega, kes pidid tegema mälestusmärgi arvatavale Hilda ja Ilmari matmispaigale. Väravas olev tuttav noormees hõikas juba kaugelt Matile,

Tee maailma lõppu

et hauad on leitud. Poiss oli oma ülemusele rääkinud turistidest ning ülemus oli kohe teadnud, kus põõsas asuvad otsitavad hauakivid. Teavitasime kohe sellest ülejäänud gruppi, kes olid just parasjagu Abakanis sattunud täiesti juhuslikult rääkima kahe erineva kohalikuga, kellel veres voolas kübeke Eesti verd. Sellised kokkusattumised tundusid neile täiesti uskumatutena. Ja siis tuli veel uudis, et hauad on leitud!

Järgmisel hommikul võtsime meie tuttavalt Belõi-Jari matusetarvete poe müüja Svetlana juurest kaasa ühe puuristi ning sõitsime kõik koos Beja kalmistule. Võsa oli juba kohalike töömeeste poolt maha raiutud. Puhastasime hauad, kaevasime risti maasse, süütasime küünlad ning laulsime kõik koos “Ta lendab mesipuu poole”. See laul kõlas väga kaunilt ja suurelt. Ma usun, et see oligi hetk, mil kõik me leidsime omamoodi rahu. Tühjus asendus rahuga.

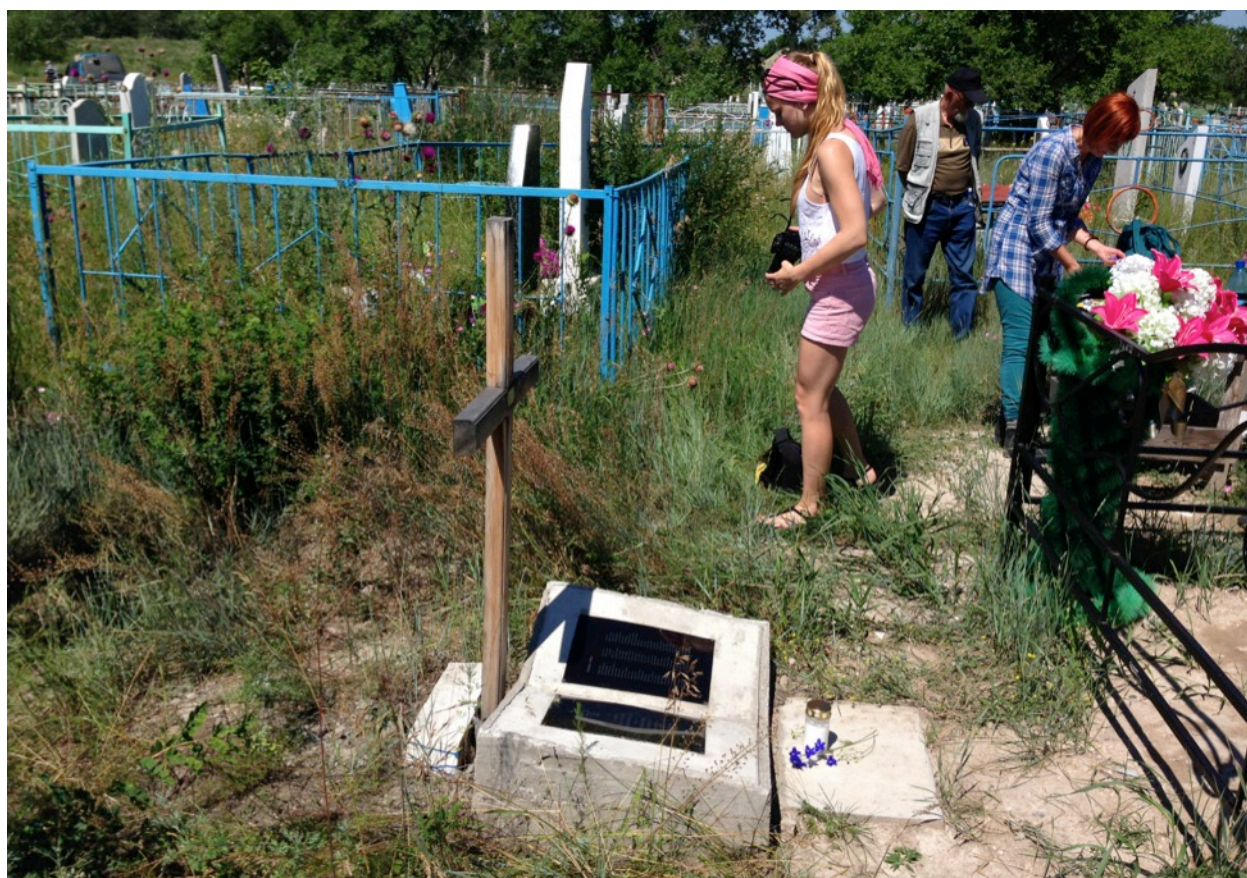
Tütar Janeli ütleb, et just selliste hetkede nimel on ta nõus olema “Siberi kalmistuturist”!

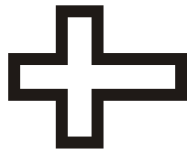

Beja surnuaias asuv mälestusmärk.

Belõi-Jari surnuaias asuv mälestusmärk.

**В ПАМЯТЬ
ОБ ЭСТОНСКИХ
СПЕЦПЕРЕСЕЛЕНЦАХ**

**1949 г.,
ЧЬИ ОСТАНКИ
ПОКОЯТСЯ
НА ПОГОСТАХ
БЕЙСКОГО
РАЙОНА**

Siin puhkavad Hilda ja Ilmar Teerand.

Puhake rahus Beja rajooni kalmistutel....

Miina Argus	Tiina Laas	Kalju Tombak
Maria Brendel	Gustav Marton	Minna Vainula
Emilie Edik	Ernst Nukk	Robert Vainula
Karl Eller	Gustav Pedari	Hermann Valter
Liisa Eller	Maria Peebo	Uno Vanda
Seneita Eriste – Vogt	Toomas Potti	Leena Vanda
Anna Hein	Rudolf Priedenthal	Kaarel Veelma
Martin Hein	Liisa Pruuli	Tiit Verner
Hans Hübner	Madis Pruuli	Maria Viikholm
Ida Hübner	Alma Pällo	August Vilu
Julius Hübner	Mari Pällo	Aime Vogt
Anna Inno	Ants Päriel	.... Vogt (imik)
Johannes Jaamus	Valdo Päriel	...
Anna Juno	Liisa Päriel	
Maria Jõesalu	Leena Raidmaa	
Ülo Jõesalu	Jelisabet Rentik	
Anna Jänes	Mihkel Rentik	
Jaan Järna	Anna Rubert	
Ain Kaardimets	Anna Rusi	
Hilja-Ilmi Kaljula	Ants Rusi	
Gustav Kippar	Jakob Saaber	
Leena Kivimägi	Johannes Tamm	
Aleksander Kreekman	Helene Tingas	
Maria Kreekman	Ananda Tombak	